

Els dies mallorquins de Don Miguel de Unamuno, 1916

Miquel Pons

Sojorn a Manacor

És un plaer per mi apropar-me i conviure unes hores en una Mallorca de l'avior, avui quasi inexistent, amb la companyonia d'aquell *homenot*, don Miquel de Unamuno, en el sentit més planer de Josep Pla; i, a la vegada, comunicar la descoberta d'un escriptor santanyiner, la seva naixença a la nostra vila, si bé no ens era aliena la seva mort a Santanyí, amb la graduació de capità de la guàrdia civil. Com a escriptor signà Santiago Obrador i com a membre de la guàrdia civil Jaume Obrador Amengual. Tenim mancança de la seva estada a Madrid, amb la voluntat de ser escriptor i la mutació al cos de la guàrdia civil. De Santiago Obrador sols ens ha arribat una obra, escrita en castellà: *Rugidos de león, amor... gloria... ideal*.

El fet d'iniciar la imatge mallorquina de don Miguel de Unamuno s'origina en el primer bramul de lleó, que, a manera de dedicatòria escriu, Santiago Obrador:

“A DON MIGUEL DE UNAMUNO. Maestro de paradojas; Alma errante y vagabunda; Antorcha de ideal; Caudillo de otro mundo; Gloria de nuestra Patria. En ofrenda de justicia. EL AUTOR”¹

“Apenas terminadas las tareas del curso, me vine a esta bendita tierra de Mallorca –una de las pocas de España que no conocía – a descansar un poco...”²

Així dóna principi el quartet d'articles signats i circumstanciats a Manacor. Era l'estiu de 1916.

Emilio Salcedo, a *Vida de don Miguel*, ens informa del viatge a Mallorca del descomunal don Miguel, amb l'atordiment de la meua part: “con el manuscrito de El Cristo de Velázquez, para seguir aumentándolo y pulimentando”.³

La Almudaina, de 15 de juny de 1916, a les notes de societat insereix: “Ayer llegó de Barcelona el exrector de la Universidad de Salamanca don Miguel de

Unamuno. Pasará una temporada al lado de sus parientes el registrador de la Propiedad de Manacor y el hijo de este el notario de Santa María”.

També *La Almudaina*, del 24 de juliol, recorda: “Ayer embarcó para la península don Miguel de Unamuno después de pasar una temporada en Mallorca”.

Entre el 14 de juny i el 23 de juliol de 1916, no el 1908 ni el 1913, com s'ha escrit, es desenvoluparen les vivències a Mallorca de don Miguel de Unamuno, glosat per Antonio Machado a *Poemas de un día. Meditaciones rurales*:

“...¡Oh, el dilecto, / predilecto / de esta España que se agita / porque nace o resucita!”⁴

El poema està signat a Baeza. 1913.

Una de les meves cabòries de lector de la literatura de tots els temps i de tots els gèneres, - les autoritats en la matèria literària neguen l'existència dels gèneres diferenciadors, dogmatitzant que sols hi ha un gènere- m'ha duit a la dèria d'identificar el nom de l'autor – autonominació – dins la seva obra. I aquesta manera de perennitzar-se es localitza de la fosca a la claror dels temps, a la codificació de totes les cultures.

Don Miguel de Unamuno no fou estrany a la intenció de fer-se permanent mitjançant el nom Miguel:

“Pobre Miguel, tus hijos de silencio, aquellos en que diste tus entrañas / van en silencio y solos / pasando por delante de las casas... / ¡ay Miguel! mírales que van perdidos / ¿qué será que les falta?”⁵

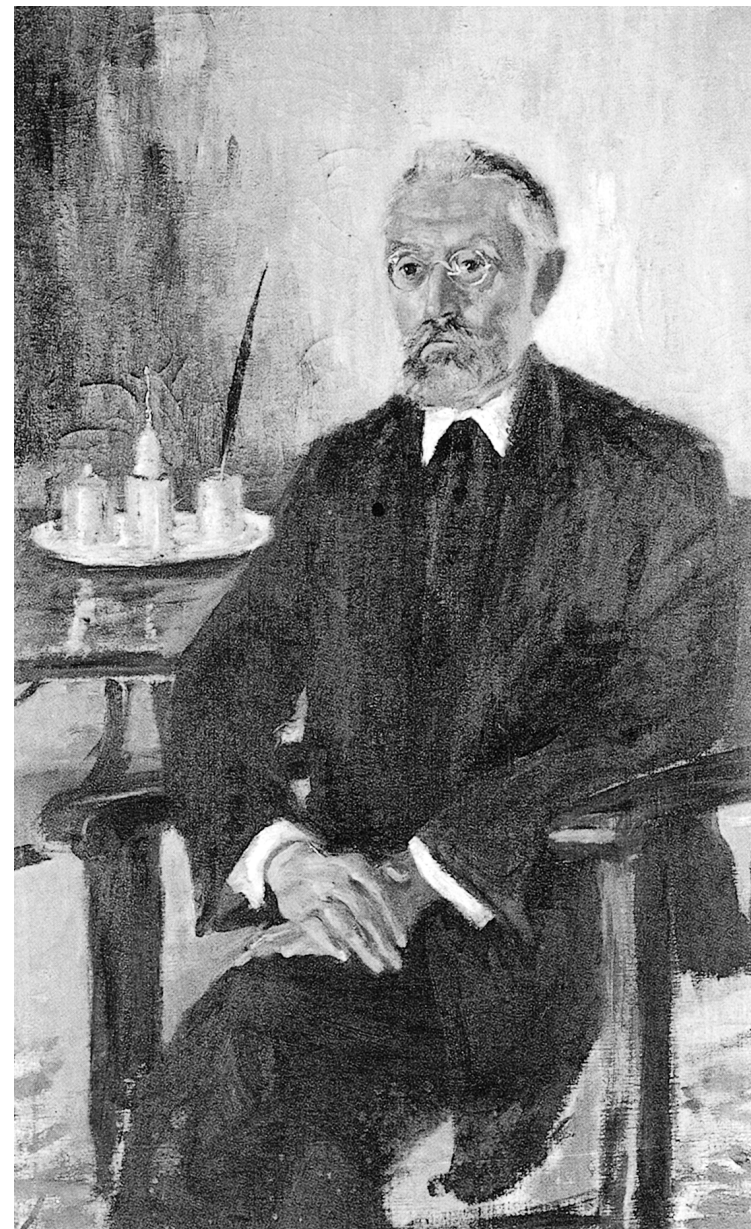
“Es cosa terrible vivir esclavo del yo que el mundo nos ha dado...”⁶

“Cuando vibres todo entero / soy yo, lector, que en ti vibro.”

“He vivido soñando en dejar mi nombre, viviré en adelante obsesionado en salvar mi alma.”⁷

“Y ¡qué formas ha revestido esa yoización!”⁸

El 1956, xopat pel vernís universitari, em vaig incorporar al claustre de professors del Colegio Municipal Ramon Llull de E.M. de Manacor, de tants bons records pel que fa als companys professors i als alumnes; primer planter en el meu camp de la docència que, a més de complir en la matèria, oficialment programada, el meu intent era que els alumnes s'interessassin per l'entorn propi, despertant votacions, endinsar-nos fins on ens permetien, com un modest influx, salvant distàncies, de la “Institución Libre de Enseñanza”, en referències a la història, la natura i cultura totals. Dins aquestes coordenades fou essencialment ben acollit tot allò que vinculava Miguel de Unamuno amb Manacor, a Mallorca en general, l'estiu de 1916, amb l'abundor d'anècdotes i curiositats espigolades i informadors ja majors.

Don Miguel de Unamuno, retrat signat: P. M. de Sureda (Pilar Montaner de Sureda) 1916 ? _ (ca 1927 ?). Per gentilesa de “SA NOSTRA” Caixa de Balears.

Des del primer moment em vaig sentir molt identificat amb Manacor i tot el que significava Manacor. A les acaballes del curs 1955-1956, el 30 de juny de 1956, la publicació local *Arriba* publicà el meu article en castellà “Desde Manacor un recuerdo para Unamuno”, amb l'esdevinença que coincidí amb els quaranta anys de la seva estada a Manacor (1916-1956).

L'article, un pecat lleu d'atreviment, contenia algunes inexactituds, com apuntar que Unamuno passava repetides però curtes temporades a Manacor, i també afirmava que coneixia Mallorca, com moltes altres províncies d'Espanya, la qual cosa no era veritat.

Aquell any de 1956, la festa del Corpus fou diferent a aquella que don Miguel de Unamuno havia contemplat quaranta anys enrere, processó enriquida per una taringa d'imatges de santets, quasi de miniatura, vetats l'esmentat any pel bisbe de Mallorca, Jesús Enciso Viana.

Alguna remarca del Manacor del moment, evidenciat per la decadència del temps i altres motius de comentari o meditació per la capgirada. La resta, un tornar als detalls, als records que Unamuno testificà als capítols mallorquins de *Andanzas y visiones españolas*.

El 1966, de bell nou, vaig tornar acostar-me a un dels Miquels estimats, i el *Felanitx* inserí a les seves pàgines “Miguel de Unamuno en Manacor”.⁹

A l'article s'ampliava més informació que en el de 1956. L'essència radicava igualment en el Manacor d'Unamuno i en el Manacor meu. Pel que feia al meu cas, tenia amb molta d'estima la col·laboració dels alumnes de Preu del col·legi municipal Ramon Llull i dels coneixements de l'amic home de lletres, senyor Gabriel Fuster.

L'article feia memòria de la polèmica entre Josep Ma Llompart i Baltasar Porcel sobre Joan Alcover i l'alcoverisme, pel fet admirador de Miguel de Unamuno sobre Joan, Juan Alcover i “sus excelentes versos en castellano”. Aleshores, notificava que Bernat Vidal i Tomàs treballava, a moments de lleguda, sobre don Miguel de Unamuno i ja n'havia donat penyora a les pàgines del *Santanyí*.¹⁰

Mai per mai no he deixat de tenir en consideració cada un dels apartats sobre Miguel de Unamuno: de les observacions, de les innovacions, dels judicis crítics o de l'alabança, del seu comportament, del seu entreteniment, de la seva preocupació, del seu pensament, de l'observació i contemplació del paisatge mallorquí –manacorí-, l'altra cara de l'àrid paisatge de Castilla, la Castilla feta pels homes de la Generación del 98, denominació creada per la voluntat de don José Martínez Ruiz, el minuciós *Azorín*.

A la triadella d'escriptors, pensadors joves on no hi mancava Miguel de Unamuno, Àngel Ganivet, Ramiro de Maeztu..., Unamuno va dir que no volia prendre part de la Generación i també hi romangueren fora Ramiro de Maeztu i

Jacinto Benavente, que si era del 98 ho seria més per l'edat que per l'obra. Són molt precises les paraules de Francisco de Cossío a *ABC* (sent no poder donar la data): “¡Qué lejos de este ambiente Antonio Machado, el gran poeta, solitario profesor en Soria, y Segovia, que pertenecía por la fecha de su nacimiento a esta generación, pero que, como Baroja, prefería el silencio al estrépito!”.

Amb molta d'estima guard els papers que contenen els treballs dels alumnes, investigadors grenyals, sobre l'existència del polifacètic Miguel de Unamuno a Manacor. Alguns sols aporten el cognom i altres nom i llinatge. Tot són facilitats per fer discórrer la meua memòria i identificar-los: Alcover, Gil, Ladària, Piña, Serra, Parera..., alumnes de Preu 1955-1956. Un floret d'alumnes. Els apartats més freqüents contemplen l'arribada a Mallorca, el 1916, residència a “una gran mansión en la Plaza de Abastos” -altres l'anomenen “de la Constitución”-, llar d'un familiar, a l'actual núm. 4. Els informen que no tenia sobrada paciència en el casallot, on devia escriure els articles i perfilar els poemes; que era un assidu del *Cafè dels senyors* de la plaça de Calvo Sotelo, sa Bassa, on en el moment de la investigació s'ubicava l'apotecaria del farmacèutic Jordi Servera; Que no era massa bon client, poc consumidor i en tot cas del dotat a baix preu, bevia un glopet i deixava la resta; i a la vegada que escoltava el particular parlar manacorí, pensava i amb molla de pa arrodonia unes bolletes que llençava al trespol o provava punteria llançant-les a algun vellet que s'estejava. El seu caràcter combatiu – no oblidem que estaven en plena Gran Guerra – l'enfrontava de quatre a cinc hores del capvespre al senyor Nadal, al joc dels escacs. L'home que plorava per l'Espanya que no li agradava, punt clau de la Generación del 98, denunciadora de l'enderroc colonial, era concebut com un personatge rar, amb indumentària luterana, i que no trigaran a qualificar com “el desenfeinat des cafè des senyors”.

Els alumnes apunten la bona amistat amb mossèn Joan Aguiló, lligat al descobriment de la basílica de Son Peretó i el mosaic de Balèria, que de bon grat hauria traginat el catedràtic Unamuno a la Salamanca de la seva vida i de la seva mort.

No els fou ignorada l'adversitat de Miguel de Unamuno, lluitador a tants de fronts, amb mossèn Antoni Ma Alcover i Sureda, *L'home de combat*, amb paraules i llibre del seu hereu lingüístic Francesc de Borja Moll.

Resta aquell don Miguel caminant hores i hores, quilòmetres i quilòmetres, pel pla fins a assolir el castellot de sa Roca, el molest macolí que amoïnava el gegant al seu caminar de Felanitx a Manacor. “¡Qué grato es contemplar tumbado arriba los quietos rebaños de almendros, de higueras, de algarrabos, de vides, de pinos, que arraigan en las mansa oleadas petrificadas de la tierra de la roqueta.”¹¹

Quina diferència contemplar aquest paisatge, suau fins a la mar, en comparació a la immensa mar sense mar de la terra castellana.

La sensibilitat d'un dels alumnes colpí el fet d'esmicolar don Miguel un terròs d'aquella terra campa que li feia exclamar: “Me siento aquí más belicoso y más intelectual, pero a la vez más antimilitarista, más antiesclesiacista...”¹¹

És d'agrair la tasca realitzada pels alumnes, l'interès que es prengueren d'entrevistar persones majors que havien conegut o havien vist de prop el basc, castellanitzat, o en tenien noves encara fresques d'un dels primers turistes, i que com a turista, però amb una altra mentalitat, va admirar el paisatge, de bona hora, quasi virginal, amb els homes que el petjaren, el cantaren, el somniaren, l'estimaren, el conservaren,... Era el paisatge humanitzat per l'humà vinculat a ell.

Una fortuïta troballa m'encaminà vers el que, possiblement, és el capdavanter dels articles d'autors manacorins sobre el personatge de Miguel de Unamuno. La descoberta fou a la publicació de Josep Ma Fuster, *Carrers de Manacor*, 1997¹², on apareix la nota d'un treball inèdit, presentat amb el lema *Andanzas de D. Miguel*, al Concurso de artículos periodísticos. Al "Fallo del Jurado", integrat per Mn. Pere Bonnín, S. Perelló Trías i Josep Fuster, s'hi troben tota classe de clarícies, així com la decisió de dividir el primer premi en dos que corresponen a: *Unamuno en Manacor* i *Un descubrimiento arqueológico en Manacor: el Obispo OSIO*. Obertes les pliques, els articles guardonats són originals de Joan Puerto Morey i Llorenç Femenies Duran. Els dos treballs amb el primer guardó repartit foren publicats a *Arriba* (Editado por Falange Española Tradicionalista y de las JONS).¹³

No anava descarrerat el jove Joan Puerto Morey (1922-1995) i amb molt d'encert acotà els paràgrafs unamunians que amb plena circumstància li havien suggerit Manacor.

«Entre sus páginas, clavado con el alfiler de su observación agudísima, dejo al "homo" mallorquín y más especialmente el "homo" manacorense, verdadero prototipo el nuestro de payés de la Isla de la Calma, porque, según deja entrever Unamuno en su artículo, este calificativo que dio Rossiñol (sic) a la "roqueta" se lo debe al hombre de la llanura, al manacorense por excelencia. La otra parte, la montañosa, viene a ser el sedante, valga la paradoja, de la calma. Allí fue a descansar, cansándose, D. Miguel de Unamuno, "por no dejarse ganar demasiado por esta calma".»

«De su estancia en nuestra ciudad, poco se sabe. Pasábase la primera tarde en el antiguo Casino, hablando poco, observando mucho, tendido casi en una butaca, hundida barba y barbilla en el pecho, su aguda mirada saltando sobre los cristales de sus gafas y dedicado a su distracción favorita: confeccionar pajaritas de papel que alineaba sobre el velador; o fabricar con los envoltorios del azúcar, bolitas que masticaba y lanzaba luego con ayuda de su índice y pulgar al cielo raso del salón.»

«Cuando dejó Manacor, quedaron pegadas al techo del Casino tantos proyectiles como cafés había consumido.»

Els meus joves estudiants estan en contradicció amb Joan Puerto pel que fa a les consumicions en el *café dels senyors*. Els informadors dels meus alumnes coincidien que era un consumidor de libacions a baix preu i que abandonava després dels primers glops. Les diferències radiquen en la matèria de les botelles, les de la molla de pa i les del sobret del sucre. Tot plegat no té gaire importància.

Joan Puerto Morey subratlla que don Miguel, a cap al tard, una volta alliberat de l'aire enrarit del *café senyorial*, es dirigia al taller de Mn. Joan Aguiló, l'arqueòleg i escriptor religiós, on admiraria el mosaic, la joia de Balèria i els querns de pedretes de colors, rica manifestació de l'art paleocristià.

Quina llàstima que Mn. Joan Aguiló no deixàs constància dels diàlegs entre don Miguel, creient – descreient, dubitatiu –, atemorit per la mort i amb tots els personalíssims vots per la supervivència del seu ésser, i Mn. Joan, un mossèn del poble fascinat per les pedres de l'art cristià i la manifestació d'escriptor, biògraf de Jesús de Betlem i del Calvari. Condició innegable a *Llibre de la vida de N. S. Jesucrist*, treball guardonat en el certamen entre capellans de Mallorca, segons resa l'edicte del gran bisbe Pere Joan Barceló, de MCMII.¹⁴

Amb tota seguretat Miguel de Unamuno, "Pero yo me he puesto a leer en mallorquín...", havia elegit la vida de Jesús escrita per Mn. Joan Aguiló, encara que no consti en cap dels tres articles inspirats a Mallorca ni al firmat a Manacor, juny de 1916.

Joan Puerto escriu: "Sin embargo, más tarde confesaría a D. Miguel Forteza Piña, hablando de nuestro paisano, que nunca había disfrutado tanto como en esas discusiones".¹⁵

Joan Puerto Morey recorda, en el seu article, el contrincant de don Miguel a les partides d'escacs, el senyor Nadal, definit per l'hoste de Manacor com a "jugador belicoso, siempre a la ofensiva..."

Joan Puerto Morey demostra la seva condició de gran lector i un aprofundiment en la coneixença de l'obra unamuniana, mallorquina i manacorina. No s'oblida de l'Unamuno dialogant, encalentides les paraules, i l'Unamuno caminant solitari, amb els seus pensaments, per aquelles terres i camins de pols fins a assolir el tossal: es castellot de sa Roca o sa roca des Castellot i aquell "¡que grato contemplar los quietos rebanos..." de la panoràmica natura dels arbres, de la terra, de la mar, com una mena d'èxtasi.

I és obligat tornar a Joan Puerto:

“¡Ah D. Miguel de Unamuno!. Hasta en sus relaciones con la naturaleza ha de mostrarse paradójico. Hoy es este grito pan-teísta el que sinceramente sale de su pecho. Mañana su individualismo, su culto al yo, le hará exclamar: No soy yo quien contempla; son los árboles, las piedras, los arbustos, las tierras, los que están pendientes de mi.”

Tot el que li havia proporcionat la visió d'una Mallorca, d'un Manacor idíl·lic, el pagès en el camp de dilluns a dissabte, la porta oberta i la clau al pany, les funcions de la guàrdia civil, la manca de robatoris i d'embraguessa, de captaires, la llarga trena de la madona, a l'ahir de Joan Puerto i el nostre avui, “desgraciadament resultan por decirlo así, pasadas de moda”. La festa del Corpus tan sols no ha perdut la presència dels santets, tal volta titulars dels gremis d'altre temps, sinó que s'ha esborrat la festa d'un dels tres grans dijous, “que relucen más que el sol”, per esdevenir al diumenge proper.

Joan Puerto va ser a l'avinentsa de veure “aquel pequeño senado de ancianos...” que esperaven la processó de tota la vida, si bé experimentant la lenta però quotidiana vellúria.

L'arcuació del temps m'ha ajudat a fer precises algunes de les anotacions de Miguel de Unamuno a l'entorn del Manacor, l'estiu de 1916, i anys després les que afloren en el seu record.

Com a capçalera de *Andanzas y visiones españolas*, l'autor escriu:

“Quiero aquí, a modo de dedicatoria, consagrar un recuerdo de mis compañeros en las excursiones de que hablé...”

Més tots són minsos els noms relacionats amb Mallorca: Gumersindo y Jesús Solís, Juan Sureda y Pilar M (Montaner) de Sureda, Gabriel Alomar...

Gumersindo Solís de la Huerta, registrador de la propietat a Manacor, fou qui li donà hostalatge, era parent polític de part de la seva senyora Concha Lizarda.

Jesús Solís, fill de l'anterior, era notari a Santa Maria del Camí, vila que acollí don Miguel de Unamuno a la seva arribada a Mallorca per després sojornar a Manacor i altres indrets.

Els companys de Mallorca, el matrimoni Joan Sureda i Bimet i Pilar Montaner, juntament amb Gabriel Alomar, seran avaluats en un vinent estudi a l'engir II: *MIGUEL DE UNAMUNO I ALTRES MALLORQUINS*.

Per compendiar els senyors de Manacor, amb certs lligaments amb don Miguel de Unamuno, no es pot oblidar el senyor Nadal, així rònegament anomenat en l'article *En la calma de Mallorca*¹⁶. El senyor Nadal no és altre que Pere Nadal i Perelló, (Manacor 1885 – Madrid, 1950), antagonista del personalíssim Miguel de Unamuno, que novel·là *Los hogares del trabajo*, anihilada pel propi autor.¹⁷

Possiblement el personatge de Manacor que va tenir més contacte amb l'intel·lectual autor de *Sant Manuel Bueno, mártir* i d'una copiosa producció literària, fou Mn. Joan Aguiló, que a més de tenir cura de la basílica de Son Peretó i de les pedres i pedretes cristianitzades, fou conferenciant, autor dels “Goigs al Nin Jesús i a Maria, del hospital i hospici de Manacor”, no datats i recollits a *Aplec de Goigs de Manacor*.¹⁸ Autor de *Beata Catalina Thomàs* i de l'obra que li donà més renom: *Llibre de la vida de N.S. Jesucrist*.¹⁹

A Miguel de Unamuno, aquest home, a la balança oscil·ladora de les seves creences religioses, l'obra del mossèn manacorí el degué impactar fortament en el decurs dels anys, com en dóna fe l'amic Miquel Forteza Piña a la valenta publicació *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca. Quatre mots de la veritat*²⁰, on detalla que l'any 1923 en un viatge a Salamanca féu la coneixença de l'exrecor, que no s'aturà de parlar en tot un horabaixa: “Em va parlar molt de literatura catalana, que coneixia admirablement. Una de les opinions que em sobtaren més fou la que em donà de la Vida de Unamuno, era aquella la millor obra en prosa que s'havia publicat en català. Jo, la veritat, mai no m'havia cregut que aquella obra, escrita en mallorquí popular, semblant al de les Rondalles de Mossèn Antoni Mª Alcover (de qui Mn. Aguiló era molt amic), tengués tanta importància”.²¹

Som ben conscient que no he esgotat, amb tota intenció, o ignorància, el complet inventari de la presència del personalíssim don Miguel de Unamuno amb el Manacor de l'estiu de 1916 i l'avinença i desacord amb els homes que feien Manacor, com l'altre combatiu mossèn Antoni Ma Alcover i Sureda.

Torre dels Enagistes (Manacor). 21-V- 2004

Cala Figuera (Santanyí). 21-VI-2004

NOTES

1. Imp. de Francisco Soler. San Francisco, 2 y 4. Palma. Concesionaria exclusiva para la venta Sindicato exportador del Libro español S.A. Hortaleza, 89 y 91. Madrid. Gaspar Sabater. “En la muerte de Santiago Obrador el escritor malogrado” *Hoja del Lunes*. 2-V-1966.
2. Miguel de Unamuno. *Andanzas y visiones españolas. En la calma de Mallorca*. Tercera edición. Colección Austral. Impreso en Argentina. 27-VII-1945.
3. *Vida de don Miguel. Unamuno - primer centenario, 1964-1964*. Anaya – Salamanca – Madrid – Barcelona. 1964.
4. Antonio Machado. “Poema de un día. Meditaciones rurales”. *Campos de Castilla. 1907 – 1917*. O.C. Pàg. 218. Edición Manuel Alvar. Colección Austral. Espasa – Calpé. 1978 – 1988.
5. Miguel de Unamuno. “Rimas de dentro”. 1923. *Antología poética*. Prólogo de José Mª de Cossío. Colección Austral. 1968.
6. Miguel de Unamuno. *Diario íntimo*. Alianza Editorial. 1978. Pàg. 97.
7. *Diario íntimo*. 123, Julián Marías. Los españoles. Pàg. 269.
8. *Diario íntimo*. 144.
9. Miquel Pons. *Felanitx*. 13-VIII-1966. Núm. 1479.
10. Bernat Vidal i Tomàs. “Unamuno y los almendros”. *Santanyí*, A.II. Núm.30.14 – II – 1959. “Más sobre Unamuno y otras notas”. *Santanyí*, A.III.24 – IX – 1960.

11. Miguel de Unamuno. *Andanzas y visiones españolas. En la calma de Mallorca*. Pàg. 132 i 128.
12. Ajuntament de Manacor. *Així és Manacor*. 1997. 2ª Edició.
13. *Arriba*. 18 – V – 1946.
14. Editat a Impremta d'en Bartomeu Reus, de Felanitx, el 1914.
15. Juan Puerto Morey. Artículo citado.
16. Miguel de Unamuno. *Andanzas y visiones españolas. Dedicatoria*.
17. Pedro Nadal y Perelló. (Felanitx. Bartomeu Reus. 1906. 208 pàgs.)
18. Albert Carvajal Mesquida, Joan Lliteres Vives, Antoni Gomila. Manacor. Col·lecció Dimoni Gros. Núm. 3. Gràfiques Muntaner 2002. Col·lecció de l'Associació Cultural *Perlas y Cuevas*. Manacor. Abril, 1998.
19. Referint-se a Mn. Joan Aguiló, diuen que les dues millors obres són: *Llibre de la vida de N.S. Jesucrist* i l'obra inèdita *Beata Catalina Thomàs*.
20. Miquel Forteza. *Els descendents dels jueus conversos a Mallorca*. Gràfiques Miramar. Palma de Mallorca. 1966.
21. Tot el meu agraïment a la companya de l'Institut Joan Alcover, de Palma, Aina Maria Forteza Steegmann, per la cabdal informació sobre el seu pare, senyor Miquel Forteza i don Miguel de Unamuno, a la culta ciutat de Salamanca.

Un joc de matances manacorí: s'Ànima Condemnada

Albert Carvajal Mesquida

És prou sabut com a Mallorca, i fins no fa molts anys, la matança del porc suposava un veritable esdeveniment social. Tal i com ens indica el recent *Diccionari del Teatre a les Illes Balears*¹, familiars i coneguts es reunien entorn de l'animal per celebrar una festa que, amb el pas dels anys, anà conservant nombrosos rituals d'origen incert. Si bé la jornada començava en tragèdia, després d'unes hores de feina continuada arribava el moment de la diversió. Tan aviat com havia acabat el sopar, els més joves retiraven les taules, agraven la casa i componien les cadires procurant formar un rotlle o quadrat el més gran possible per donar cabuda als balladors. Quan el cansament es feia present, el revetler acostava una botella de suc als sonadors i donava el *sus* als jocs. Aquests depenien principalment de la condició dels assistents, motiu pel qual solien agrupar-se en dos blocs. Els *jocs* pròpiament dits, molt simples i curts, en què jugaven un paper fonamental l'habilitat, la força i l'enginy dels participants. I els *entremesos*, representacions de petites peces populars mallorquines (per norma general en vers i anònimes) o de rondalles curtes, on prenien part entre un i cinc personatges amb senzills decorats per fer més real l'actuació. Malgrat que aparentment l'únic objectiu era fer riure, els entremesos tenien un rerefons moralitzant centrat en com havia d'actuar el bon cristià i en l'acceptació del poder establert, representat per la figura del senyor o del batle. Uns i altres es feren tan populars que els mesos de matances es formaven grups de joves que es llogaven per anar de possessió en possessió per tal de representar-los a canvi d'una petita quantitat. Durant els primers anys del segle XX, però, anaren decaient i donaren lloc als *jocs-entremesos*, representacions generalment grosseres el principal element de les quals era la improvisació. "Pareixia que feien un joc de matances" es convertí en la dita quan la representació d'una comèdia o entremès no sortia bé.